

بررسی تاثیر تاریخ‌های مختلف کاشت بر خصوصیات کمی و کیفی سویا در خوزستان

مریم سالاری¹ و عبدالله بحرانی^{2*}

¹- گروه زراعت، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران.

^{2*}- گروه زراعت، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران

مسئول مکاتبات: پست الکترونیکی: abahrani75@gmail.com

(تاریخ دریافت: 6 دی ماه 1399؛ تاریخ پذیرش: 11 بهمن ماه 1399)

چکیده

به منظور تعیین بهترین تاریخ کاشت در دو رقم سویا، آزمایشی در شهرستان رامهرمز واقع در شرق خوزستان به صورت کرت‌های خرد شده در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی در سه تکرار در سال 1395 اجرا شد. تیمارهای آزمایش شامل سه تاریخ کاشت 10 مرداد، 25 مرداد و 10 شهریور در کرت‌های اصلی و دو رقم سویا شامل 504 و سالند در کرت‌های فرعی قرار گرفتند. تجزیه آماری صفات اندازه‌گیری شده نشان داد که تاریخ کاشت اثر معنی‌داری بر ارتفاع بوته، تعداد غلاف در بوته، تعداد دانه در غلاف، تعداد دانه در بوته، تعداد بوته در متر مربع، شاخص برداشت و درصد پروتئین دانه داشت. اثر رقم بر صفات ارتفاع بوته، تعداد دانه در غلاف، تعداد بوته در متر مربع، وزن کل ماده خشک، عملکرد بیولوژیک و عملکرد دانه معنی‌دار شد. رقم سالند در تاریخ کاشت دوم بالاترین وزن هزار دانه را با میانگین 148/2 گرم و در تاریخ کاشت سوم کمترین وزن هزار دانه را با میانگین 103/8 گرم را به دست آورد. رقم سالند در تاریخ کاشت دوم بیشترین عملکرد دانه را با متوسط 2059 کیلوگرم در هکتار و بیشترین عملکرد بیولوژیک را با متوسط 3305 کیلوگرم در هکتار را به دست آورد و در این صفات اختلافش با رقم 504 در تاریخ کاشت اول و سوم معنی‌دار نبود. در تاریخ کاشت سوم رقم سالند کمترین عملکرد دانه با متوسط 506 کیلوگرم در هکتار و کمترین عملکرد بیولوژیک را با متوسط 947 کیلوگرم در هکتار به دست آورد. درصد روغن دانه در هیچ کدام از صفات معنی‌دار نشد ولی در تاریخ کاشت سوم کمتر از دو تاریخ کاشت دیگر بود. درصد پروتئین دانه تحت تاثیر تیمار تاریخ کاشت قرار گرفت و در تاریخ کاشت سوم کاهش آن معنی‌دار شد. وزن هزار دانه با درصد پروتئین دانه همبستگی مثبت معنی‌دار در سطح یک درصد داشت، که این مطلب نشان می‌دهد که با افزایش وزن دانه، پروتئین بیشتری در دانه ذخیره می‌شود. در نهایت بر اساس یافته‌های این تحقیق، می‌توان رقم سالند را برای تاریخ کاشت 25 مرداد و رقم 504 را برای تاریخ کاشت 10 مرداد و 10 شهریور در منطقه مورد مطالعه توصیه نمود.

کلید واژه‌ها: اجزای عملکرد، درصد پروتئین دانه، درصد روغن دانه، عملکرد دانه، همبستگی.

مقدمه

جمعیت کشور ایران نیز در حال حاضر از مرز 80 میلیون نفر گذشته است و روز به روز نیاز آن به مواد غذایی افزوده می‌شود. گرچه از نظر بعضی مواد غذایی در آستانه خودکفایی هستیم، با وجود این، وابستگی به برخی از این مواد بخصوص روغن، حدود 85 درصد است که سالانه باید از کشورهای خارجی تهیه شود. با توجه به اینکه هرساله مبالغ هنگفتی ارز صرف واردات روغن به کشور می‌گردد، ضرورت توجه به دانه‌های روغنی لازم به نظر می‌رسد، همچنین با توجه به نیاز روغن و پتانسیل بالای تولید سویا در مناطقی از کشور به خصوص استان خوزستان با وجود شرایط مطلوب آب و هوایی می‌بایست پژوهش‌های پی‌گیر در این مورد انجام گیرد. زیرا در کشت دوم تابستانه بعد از غلات دانه‌ریز، از آب و هوا، زمین، کارگر و منابع مورد نیاز استفاده مؤثرتری می‌شود و امکان تولید دو و حتی سه محصول در یک فصل زراعی فراهم خواهد شد (7 و 10).

گیاه سویا به عنوان مهم‌ترین گیاه روغنی در دنیا، رتبه دوم را از نظر تولید و سطح زیر کشت در کشور به خود اختصاص داده است (1). تاریخ کاشت به عنوان یکی از مسائل مهم به‌زراعی تأثیر زیادی بر طول مراحل مختلف رشد و نمو سویا خواهد گذاشت و از عوامل مهم تعیین‌کننده برداشت حداکثر عملکرد در یک منطقه است. تاریخ کاشت مناسب موجب بهره‌گیری بهینه از عوامل اقلیمی نظیر درجه حرارت، رطوبت، طول روز و همچنین تطابق زمان گلدهی با درجه حرارت مناسب می‌گردد (11). تأخیر در زمان کاشت سبب کاهش ارتفاع گیاه به علت کاهش طول دوره رشد رویشی می‌گردد و در کشت زود هنگام ممکن است گیاهان پا کوتاه بمانند و در عین حال کاهش ارتفاع گیاه عمدتاً می‌تواند ناشی از کوتاه شدن فواصل میان‌گره‌ها در اثر تغییر طول روز باشد (11). تأخیر در کاشت باعث کاهش عملکرد و اجزاء عملکرد در سویا، لوبیا و نخود گردید (18). واکنش سویا نه تنها در زمان‌هایی که آب و هوایی نامساعد باعث تأخیر در تاریخ کاشت می‌شود، بلکه در زمان‌هایی که آب و هوا مساعد نیز است، مهم می‌باشد (12). اوزر (16) در تحقیق دوساله خود به این نتیجه رسید که در سال اول با تأخیر در کاشت، ارتفاع گیاه افزایش و در سال دوم کاهش داشت. او دلیل این امر در سال اول را وقوع دماهای پایین در کشت‌های دیرتر می‌داند. کاهش عملکرد بیولوژیک در اثر تأخیر در کاشت گزارش گردید است (15). هرچند تولید روغن و ترکیب اسیدهای چرب آن تحت کنترل ژنتیک است، اما تغییرات ترکیب اسیدهای چرب بین ژنوتیپ‌ها و شرایط محیطی مختلف مانند تنش خشکی و دما مشاهده شده است (14). اما مکانیزم چگونگی اثر متقابل ژنوتیپ با محیط بر ترکیب اسیدهای چرب روغن هنوز به خوبی شناخته نشده است. گزارش شده است که کشت دیرتر سویا باعث افزایش پروتئین و کاهش روغن آن می‌شود (19). با توجه به اینکه اطلاعات دقیقی از کشت گیاه سویا در این منطقه وجود ندارد لذا هدف اصلی این تحقیق بررسی بهترین تاریخ کاشت و مناسب‌ترین رقم برای منطقه رامهرمز می‌باشد.

مواد و روش‌ها

به منظور بررسی تأثیر تاریخ‌های مختلف کاشت بر روی صفات مورفولوژیک و خصوصیات کیفی دو رقم سویا، آزمایشی در تابستان سال 1395 در منطقه رامهرمز به ترتیب با طول 49 درجه و 35 دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی 31 درجه و 15 دقیقه شمالی و ارتفاع 150/5 متر و میزان بارندگی سالیانه 250 میلی‌متر اجرا گردید. قبل از اجرای آزمایش، آزمون خاک از عمق 0-30 سانتی‌متر صورت گرفت و برخی از ویژگی‌های

فیزیکی و شیمیایی خاک مزرعه در جدول 1 نشان داده شده است. این آزمایش به صورت کرت‌های خرد شده در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی در سه تکرار اجرا شد. فاکتور اصلی شامل سه سطح تاریخ کاشت 10 مرداد، 25 مرداد و 10 شهریور و فاکتور فرعی شامل دو سطح رقم، 504 و سالند بود. تعداد خطوط در هر کرت 8 عدد و طول هر خط 6 متر و فاصله بین ردیف‌ها 50 سانتی‌متر در نظر گرفته شد. فاصله بین تکرارها و کرت‌های اصلی از یکدیگر 2 متر و فاصله کرت‌های فرعی 50 سانتی‌متر در نظر گرفته شد. در هر تاریخ کاشت یک روز قبل از کشت کرت‌ها را آبیاری کرده تا در زمان کاشت زمین در مرحله هیرم‌کاری باشد. یک ساعت قبل از کشت بذرها را کرت را جدا گانه در سایه با محلول باکتری (*Bradyrhizobium japonicum*) به نسبت دو در هزار آغشته کرده و پس از خشک شدن بذور کشت انجام شد. یک روز بعد از کشت مجدداً آبیاری انجام شد تا رطوبت بذر در زمان جوانه‌زنی تأمین شود. آبیاری اول در روز قبل از کشت و آبیاری دوم یک روز بعد از کشت انجام شده است، بعد از آبیاری دوم با فاصله 4 تا 6 روز بسته به شرایط محیطی و نیاز آبی گیاه، آبیاری‌ها انجام شده است. وجین علف‌های هرز با دست صورت گرفت. در مرحله رشد رویشی به دلیل شیوع کنه و لارو برگ‌خوار کارادرینا با این آفات به صورت شیمیایی مبارزه شد. آمار هواشناسی فصل کشت از ایستگاه سینوپتیک شهرستان تهیه و دمای بیشینه و کمینه هر مرحله رشد ثبت شد (جدول 2).

برداشت بوته‌ها در هر کرت به صورت دستی صورت گرفت. در هر کرت نیم‌متر از بالا و پایین و یک خط کشت از هر طرف کرت به عنوان حاشیه قرار گرفت و حذف شد و از بقیه کرت که 15 مترمربع بود برداشت صورت گرفت. بوته‌ها در زمانی که بیش از 50 درصد برگ‌ها خشک شده بودند کف بر شدند و بوته‌ها درون کیسه‌های برداشت قرار داده شدند و پس از خشک شدن دانه‌های هر کرت جداسازی شده است. در پایان اطلاعات به دست آمده توسط نرم افزار کامپیوتری MSTAT-C مورد تجزیه واریانس قرار گرفت. میانگین‌ها در صورت معنی‌دار بودن اثرات عوامل آزمایشی، با آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح احتمال 5 و 1 درصد مقایسه شدند. ترسیم نمودارها نیز با بهره‌گیری از نرم افزار اکسل انجام گردید.

جدول 1- خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک مورد آزمایش

عمق خاک Soil Depth (cm)	نیتروژن N (%)	فسفر P (ppm)	پتاسیم K (ppm)	اسیدیته خاک pH	شوری Ec (dS.m ⁻¹)	کربن OC آلی (%)	رس Clay (%)	لای Silt (%)	شن Sand (%)	آهن Fe (ppm)	روی Zn (ppm)	مس Cu (ppm)	منگنز Mn (ppm)
0-30	0.138	30	259	7.7	2.8	1.15	32	50	18	4.8	1.72	0.4	4.6

جدول ۲- مراحل رشدی سویا و میانگین درجه حرارت روزانه در تاریخ کاشت های مختلف

تاریخ کاشت اول 95/5/10						
رقم 504		رقم سالند				مرحله رشدی
میانگین دمای روزانه		میانگین دمای روزانه		تاریخ		
میانگین	بیشینه	میانگین	بیشینه	تاریخ		
41,4	48,8	41,4	48,8	95/5/17 تا 95/5/15		جوانه زدن
35,2	43,2	35,5	43,7	95/6/23 تا 95/6/15		گل دهی (شروع تا گلدهی کامل)
32,7	41,6	33,3	41,7	95/7/3 تا 95/6/28		غلاف دهی (شروع تا غلاف دهی کامل)
29,5	37	30,1	37,7	95/7/30 تا 95/7/6		پرشدن غلاف (شروع تا دانه بندی)
تاریخ کاشت دوم 95/5/25						
رقم 504		رقم سالند				مرحله رشدی
میانگین دمای روزانه		میانگین دمای روزانه		تاریخ		
میانگین	بیشینه	میانگین	بیشینه	تاریخ		
38,6	46,3	38,6	46,3	95/6/1 تا 95/5/30		جوانه زدن
33,1	41,7	33,4	41,7	95/7/4 تا 95/6/27		گل دهی (شروع تا گلدهی کامل)
29	36,4	30,3	37,8	95/7/11 تا 95/7/6		غلاف دهی (شروع تا غلاف دهی کامل)
28,2	35,8	29,4	37,5	95/8/10 تا 95/7/13		مرحله رشدی

تاریخ کاشت سوم 95/6/10						
رقم 504			رقم سالند			
میانگین دمای روزانه		تاریخ	میانگین دمای روزانه		تاریخ	مرحله رشدی
میانگین	بیشینه	بیشینه	میانگین	بیشینه		
36,2	45	95/6/17 تا 95/6/15	36,2	45	95/6/17 تا 95/6/15	جوانه زدن
28,6	35,9	95/7/14 تا 95/7/9	28,3	35,3	95/7/12 تا 95/7/8	گل دهی (شروع تا گلدهی کامل)
30,1	37,8	95/7/24 تا 95/7/19	30,9	38,7	95/7/23 تا 95/7/17	غلاف دهی (شروع تا غلاف دهی کامل)
27,2	32,7	95/8/30 تا 95/7/29	27,7	33,4	95/8/28 تا 95/7/27	مرحله رشدی

نتایج و بحث

ارتفاع بوته

بر اساس جدول تجزیه واریانس (جدول 3) اثرات ساده و متقابل تیمار تاریخ کاشت و رقم بر ارتفاع بوته در سطح پنج و یک درصد معنی دار شدند. بالاترین ارتفاع بوته از تاریخ کاشت اول با متوسط 49/67 سانتی متر به دست آمد و کمترین ارتفاع از تاریخ کاشت سوم با میانگین 37/06 سانتی متر به دست آمد (جدول 4). بالاترین ارتفاع بوته را رقم 504 با 47/43 سانتی متر به دست آورد و کمترین میزان ارتفاع نیز از رقم سالند با متوسط 38/95 حاصل شد (جدول 4). رقم 504 در تاریخ کاشت اول بیشترین ارتفاع را به دست آورد و در دو تاریخ کاشت دیگر از ارتفاع آن کاسته شده است. رقم سالند در تاریخ کاشت سوم کمترین ارتفاع را به خود اختصاص داد (جدول 5).

تأخیر در زمان کاشت سبب کاهش ارتفاع گیاه به علت کاهش طول دوره رشد رویشی می گردد و در کشت دیر هنگام ممکن است گیاهان پاکوتاه بمانند و در عین حال کاهش ارتفاع گیاه عمدتاً می تواند ناشی از کوتاه شدن فواصل میان گره ها در اثر تغییر طول روز باشد (11). در این پژوهش، ارتفاع بوته در تاریخ کاشت اول بیشترین مقدار و در تاریخ کاشت دوم و سوم به ترتیب کاهش یافته که این موضوع را می توان به طولانی بودن دوره رویشی گیاهان نسبت داد و با تاخیر در کاشت، کاهش دما و طول روز از زمان رشد رویشی و زایشی گیاه کم شده و از ارتفاع گیاه نیز کاسته می شود. بر اساس جدول 4 رقم 504 بر اساس خصوصیات ژنتیکی ارتفاع بیشتری نسبت به رقم سالند دارد و با نتایج کلانتر احمدی و همکاران (9) و فرهنگ آسا و همکاران (5) مطابقت دارد.

تعداد غلاف در بوته

مطابق جدول 3 اثر تاریخ کاشت در سطح یک درصد بر صفت تعداد غلاف در بوته معنی‌دار شد و اثر رقم و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر صفت تعداد غلاف در بوته معنی‌دار نشد. بیشترین تعداد غلاف در بوته با متوسط 35/87 عدد در بوته از تیمار تاریخ کاشت اول به دست آمد و کمترین غلاف در بوته از تاریخ کاشت سوم با متوسط 14/87 بدست آمد که با تاریخ کاشت دوم اختلاف معنی‌دار نداشت. (جدول 4). هر چند که اثر رقم بر روی صفت تعداد غلاف در بوته معنی‌دار نشد ولی رقم 504 بیشترین غلاف را به خود اختصاص داد (جدول 4).

بلو (14) طی آزمایش در گینه جنوبی چنین ابراز داشت که تاریخ کاشت زودتر، سبب افزایش تعداد غلاف و تعداد شاخه در گیاه و در نهایت افزایش عملکرد می‌شود. با تأخیر در کاشت طول دوره رشد گیاه و همچنین تشکیل غلاف کاهش یافته که به دنبال آن تعداد غلاف کمتری در گیاه تولید خواهد شد. در بررسی پترسون و لاور (17) نیز نتایج مشابهی بدست آمد. همانطور که ملاحظه شد در تاریخ کاشت اول ارتفاع بوته نیز در بیشترین سطح خود قرار گرفت و بالطبع با افزایش ارتفاع بوته، غلاف بیشتری نیز روی بوته تولید می‌شود و با کاهش ارتفاع تعداد غلاف کمتری تولید می‌شود که در تاریخ کشت‌های دوم و سوم این تحقیق به وضوح این موضوع نشان داده شد.

تعداد دانه در غلاف

مطابق جدول 3 اثر تیمار تاریخ کاشت و تیمار رقم در سطح یک درصد بر روی تعداد دانه در غلاف معنی‌دار شد و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر روی تعداد دانه در غلاف معنی‌دار نشد. بالاترین تعداد دانه در غلاف از تیمار تاریخ کاشت دوم با متوسط 2/44 عدد به دست آمد و کمترین تعداد دانه در غلاف مربوط به تاریخ کاشت سوم با متوسط 2/07 عدد می‌باشد (جدول 4). رقم 504 با متوسط 2/32 عدد بیشترین تعداد دانه در غلاف را کسب کرد و رقم سالند با متوسط 2/19 عدد کمترین دانه در غلاف را به دست آورد (جدول 4). به نظر می‌رسد در تاریخ کاشت اول به دلیل گرمای تابستان و در تاریخ کاشت سوم به دلیل سرمای پاییزه در زمان تشکیل دانه، تعداد دانه در غلاف کاهش یافته است. تاریخ کاشت دوم بیشترین تعداد دانه در غلاف را به خود اختصاص داد. که این نشان دهنده شرایط مساعد محیطی برای تشکیل دانه در غلاف می‌باشد.

تعداد دانه در غلاف در نتایج کلانتر احمدی و همکاران (9) نیز در تاریخ کاشت‌های مختلف معنی‌دار شد و با نتایج این تحقیق مطابقت دارد، ولی در نتایج فرهنگ آسا و همکاران (5) معنی‌دار نشد. اثر رقم بر تعداد دانه در غلاف با نتایج کلانتر احمدی و همکاران (9) و پترسون و لاور (17) مطابقت دارد. در گزارش قره خانی و همکاران (6) اثر رقم بر تعداد دانه در غلاف معنی‌دار نشد. در این تحقیق اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم معنی‌دار نشد که با گزارش فرهنگ آسا و همکاران (5) و فراهانی پاد و همکاران (4) مطابقت دارد ولی در گزارش کلانتر احمدی و همکاران (9) اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر روی تعداد دانه در غلاف معنی‌دار شد.

تعداد غلاف پوک در بوته

بر اساس جدول 3 اثر ساده تیمارهای تاریخ کاشت و رقم و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر روی تعداد غلاف پوک در بوته معنی‌دار نشد. بر اساس جدول 4، هر چند که هیچ کدام از عامل‌ها معنی‌دار نشد ولی در تاریخ کاشت سوم بیشترین غلاف پوک تولید شد که می‌تواند به دلیل برخورد مرحله پر شدن غلاف سویا با

کاهش دما و طول روز کم باشد و رقم 504 در تاریخ کاشت سوم غلاف پوک بیشتری نسبت به رقم سالند تولید کرد که به دیررس بودن این رقم نسبت به سالند می توان ارتباط داد، و به دلیل شرایط محیطی نامناسب غلافها زمان لازم برای پرشدن را پیدا نکرده اند (جدول 2). همچنین بر اساس جدول آمار هواشناسی در تاریخ کاشت سوم طول روز نیز کاهش یافته که این موضوع بی تأثیر بر افزایش غلاف پوک نمی باشد.

تعداد دانه در بوته

داده های جدول 3 نشان می دهد که اثر تیمار تاریخ کاشت بر تعداد دانه در بوته در سطح یک درصد معنی دار شد و اثر رقم و همچنین اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر تعداد دانه در بوته معنی دار نشد. بیشترین تعداد دانه در بوته را تاریخ کاشت اول با متوسط $79/55$ عدد به دست آورد و کمترین تعداد دانه در بوته را تاریخ کاشت سوم با متوسط $30/65$ عدد به دست آورد و با تاریخ کاشت دوم با متوسط $40/85$ عدد در یک کلاس آماری قرار گرفت (جدول 4).

در تحقیق فراهانی پاد و همکاران (4) بین سطوح مختلف تاریخ کاشت بر تعداد دانه در بوته تفاوت معنی دار وجود داشت به نحوی که بیشترین تعداد دانه در بوته مربوط به تاریخ کاشت 29 اردیبهشت و کمترین آن مربوط به تاریخ کاشت 28 خرداد بود. با توجه به نتایج به نظر می رسد تاریخ کاشت یک عامل مؤثر در تعداد دانه در بوته می باشد که با تأخیر در کاشت تعداد دانه در بوته به میزان زیادی کاهش می یابد.

تعداد دانه در متر مربع

بر اساس جدول 3 اثر تاریخ کاشت و رقم بر روی تعداد بوته در مترمربع در سطح پنج درصد معنی دار شدند و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر روی تعداد بوته در مترمربع در سطح یک درصد معنی دار شد. مطابق جدول 4 بیشترین تعداد بوته در تاریخ کاشت سوم با متوسط $31/9$ بوته و کمترین آن در تاریخ کاشت اول با $11/33$ بوته به دست. بیشترین بوته در رقم 504 با متوسط $28/07$ بوته و کمترین بوته در رقم سالند با متوسط 20 بوته به دست آمد. بیشترین تعداد بوته در تاریخ کاشت سوم و رقم 504 با متوسط $45/97$ بوته و کمترین آن در تاریخ کاشت اول و رقم سالند با متوسط $7/28$ بوته به دست آمد (نمودار 2). با توجه به اینکه تعداد بذر مساوی در تیمارها استفاده شده است در تاریخ کاشت اول به دلیل گرمای هوا تلفات بوته زیاد بوده و با کاهش دما در تاریخ کاشت های دوم و سوم میزان تلفات کاهش یافته است. در بین ارقام نیز رقم 504 در مورد تلفات بوته مقاومت بیشتری نسبت به رقم سالند در برابر دمای بالا هنگام کشت نشان می دهد.

وزن ماده خشک

مطابق جدول 3 اثر تاریخ کاشت بر عملکرد کل ماده خشک معنی دار نشد ولی اثر رقم و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر روی صفت عملکرد کل ماده خشک در سطح پنج درصد معنی دار شدند. بیشترین عملکرد کل ماده خشک مربوط به رقم 504 با متوسط $1139/77$ کیلوگرم در هکتار می باشد و رقم سالند با متوسط $752/89$ کیلوگرم در هکتار کمترین عملکرد کل ماده خشک را به خود اختصاص داد (جدول 4). تاریخ کاشت اول رقم 504 با متوسط 1328 کیلوگرم در هکتار، تاریخ کاشت دوم رقم سالند با متوسط 1246 کیلوگرم در هکتار و تاریخ کاشت سوم رقم 504 با متوسط 1301 کیلوگرم در هکتار هر سه بیشترین عملکرد کل ماده خشک را به خود اختصاص دادند. تاریخ کاشت اول رقم سالند با متوسط $571/3$ کیلوگرم در هکتار و تاریخ کاشت سوم رقم سالند با متوسط $441/3$ کیلوگرم در هکتار کمترین عملکرد کل ماده خشک را به خود

اختصاص دادند (جدول 5). با توجه به نتایج این تحقیق مشخص شده که رقم 504 به دلیل اینکه رشد زیادی دارد و ارتفاع بیشتری هم نسبت به سالند دارد عملکرد کل ماده خشک آن بیشتر از رقم سالند است ولی رقم سالند در تاریخ کاشت دوم ماده خشک بیشتری تولید کرده که این می‌تواند به مساعد بودن شرایط محیطی برای رشد و نمو این رقم مربوط باشد. به طور کلی عملکرد ماده خشک در گیاه با طول دوره رشد و نمو گیاه و مساعد بودن شرایط محیطی رابطه مستقیمی دارد، به طوری که هر چه طول مدت رشد گیاه طولانی و شرایط محیطی مساعدتر باشد عملکرد ماده خشک آن نیز بیشتر خواهد بود (20).

شاخص برداشت

بر اساس نتایج جدول 3 اثر تیمار تاریخ کاشت بر صفت شاخص برداشت در سطح پنج درصد معنی‌دار شد و اثر رقم و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر روی صفت شاخص برداشت معنی‌دار نشدند. تاریخ کاشت دوم با متوسط 61/89 درصد بیشترین درصد شاخص برداشت را به دست آورد و تاریخ کاشت اول با متوسط 53/97 درصد، کمترین درصد شاخص برداشت را به دست آورد (جدول 4).

بیشتر بودن شاخص برداشت در تاریخ کاشت دوم را می‌توان به بیشتر بودن عملکرد دانه در این تاریخ کاشت نسبت داد به دلیل اینکه عملکرد ماده خشک در تاریخ کاشت دوم نیز بیشتر از تاریخ کاشت اول و سوم بود، هر چند که اختلاف معنی‌داری با هم نداشتند و هر سه تاریخ کاشت در یک کلاس آماری قرار گرفته بودند. هرچه تاریخ کاشت به تأخیر افتاده، شاخص برداشت نیز کاهش پیدا کرده است. فراهانی پاد و همکاران (4) و پترسون و لاورر (17) با انجام آزمایشی بیان داشتند که تاریخ کاشت زودتر سبب افزایش تعداد بذر، تعداد غلاف و شاخص برداشت می‌شود، ولی تعداد بذر در هر غلاف در مقایسه با تاریخ کاشت دیرتر کاهش می‌یابد.

عملکرد بیولوژیک

مطابق جدول 3 اثر تاریخ کاشت بر صفت عملکرد بیولوژیک معنی‌دار نشد، ولی اثر رقم بر صفت عملکرد بیولوژیک در سطح پنج درصد و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر صفت عملکرد بیولوژیک در سطح یک درصد معنی‌دار شدند. با توجه به جدول 4 رقم 504 با متوسط 2788 کیلوگرم در هکتار بیشترین عملکرد بیولوژیک را به دست آورد و رقم سالند با متوسط 1817 کیلوگرم در هکتار کمترین عملکرد بیولوژیک را به دست آورد. تاریخ کاشت اول رقم 504 با متوسط 3099 کیلوگرم در هکتار، تاریخ کاشت دوم رقم سالند با متوسط 3305 کیلوگرم در هکتار و تاریخ کاشت سوم رقم 504 با متوسط 3214 کیلوگرم در هکتار بیشترین عملکرد بیولوژیک را به خود اختصاص دادند. رقم سالند در تاریخ کاشت اول با متوسط 1198 کیلوگرم در هکتار و تاریخ کاشت سوم با متوسط 947 کیلوگرم در هکتار کمترین عملکرد بیولوژیک را به دست آوردند (جدول 5). مطالعات قربان زاده و همکاران (8) نشان دادند که تأخیر در کاشت باعث کاهش معنی‌دار در میزان عملکرد و اجزای عملکرد سویا شده است در نتیجه عملکرد بیولوژیک نیز کاهش می‌یابد. بر اساس جدول 5 رقم سالند در تاریخ کاشت دوم بیشترین عملکرد بیولوژیک را به دست آورد و این افزایش هم از ماده خشک و هم از عملکرد دانه است که بیان‌کننده زمان مناسب کشت رقم سالند در منطقه می‌باشد.

وزن هزار دانه

بر اساس نتایج جدول 3 تجزیه واریانس اثر تاریخ کاشت و رقم بر روی صفت وزن هزار دانه معنی‌دار نشد و اثر متقابل تیمار تاریخ کاشت و رقم بر روی صفت وزن هزاردانه در سطح یک درصد معنی‌دار شد. بیشترین وزن

هزاردانه را تاریخ کاشت دوم رقم سالند با متوسط 148/2 گرم به دست آورد و تاریخ کاشت دوم رقم 504 با متوسط 106/7 گرم و تاریخ کاشت سوم رقم سالند با متوسط 103/8 گرم کمترین وزن هزاردانه را به دست آوردند. (جدول 4). علت اینکه رقم سالند در تاریخ کاشت دوم بیشترین وزن هزاردانه را به خود اختصاص داده، می تواند ناشی از شرایط بهینه محیطی برای رشد و نمو این رقم باشد و با توجه به اینکه در این تاریخ کاشت ماده خشک تولیدی این رقم نیز عملکرد بالایی داشته این موضوع مستدل تر می باشد. معمولاً شرایط محیطی باعث اختلاف عملکرد و کاهش اختلاف در تعداد دانه ها می شود پترسون و لاورر (17). در این تحقیق تنها اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر وزن هزاردانه معنی دار شد در صورتیکه این عامل در تحقیق قراخانی و همکاران (6) معنی دار نشد.

عملکرد دانه

مطابق جدول 3 اثر تاریخ کاشت بر صفت عملکرد دانه معنی دار نشد و اثر رقم بر صفت عملکرد دانه در سطح پنج درصد و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر صفت عملکرد دانه در سطح یک درصد معنی دار شدند. رقم 504 با متوسط 1648 کیلوگرم در هکتار بیشترین عملکرد دانه را به دست آورد و رقم سالند با متوسط 1064 کیلوگرم در هکتار کمترین عملکرد دانه را به خود اختصاص داد (جدول 4). تاریخ کاشت اول رقم 504 با متوسط 1771 کیلوگرم در هکتار، تاریخ کاشت دوم رقم سالند با متوسط 2059 کیلوگرم در هکتار و تاریخ کاشت سوم رقم 504 با متوسط 1913 کیلوگرم در هکتار بیشترین عملکرد دانه را به دست آوردند. تاریخ کاشت اول رقم سالند با متوسط 626/7 کیلوگرم در هکتار و تاریخ کاشت سوم رقم سالند با متوسط 506 کیلوگرم در هکتار کمترین عملکرد دانه را به دست آوردند (جدول 5).

با تأخیر در کاشت به دلیل اینکه زودتر در معرض روزهای کوتاه قرار می گیرد، ارتفاع کوتاه تر، شاخه دهی کمتر و دوره رشد رویشی قبل از گلدهی و دوره گلدهی کوتاه تری داشته که کلیه این عوامل باعث تشکیل تعداد کمتر غلاف و انتقال کمتر مواد فتوسنتزی به غلاف شده و عملکرد کاهش می یابد (3). در این تحقیق رقم 504 بیشترین عملکرد را به دست آورد و رقم سالند در کلاس b قرار گرفت ولی رقم سالند در تاریخ کاشت دوم عملکرد بالاتری به دست آورد و در دو تاریخ کاشت دیگر عملکردش خیلی کم شد و این نتایج نشان می دهد که رقم سالند نسبت به شرایط محیطی حساسیت بیشتری دارد و بهترین زمان کشت آن در منطقه همان تاریخ کاشت دوم است. با توجه به اینکه در این تاریخ کاشت وزن هزاردانه افزایش یافت و این به دلیل دمای مناسب هوا برای دانه بندی این رقم می باشد و همچنین تلفات بوته در این تاریخ کاشت کمتر بود، باعث افزایش عملکرد این رقم در تاریخ کاشت دوم شده است (جدول 5). عملکرد رقم 504 در تاریخ کاشت سوم بیشتر از دو تاریخ کاشت دیگر بود. با توجه به اینکه در تاریخ کاشت سوم تعداد بوته در متر مربع بیشتر از دو تاریخ کاشت دیگر بود علت افزایش عملکرد این تاریخ کاشت می تواند مربوط به تعداد بوته برداشت شده باشد. همانطور که از نتایج این آزمایش به دست آمد تاریخ کاشت اول بیشترین تعداد غلاف در بوته و ارتفاع بوته را به دست آورد ولی به دلیل تلفات زیاد بوته عملکردش نسبت به تاریخ کاشت سوم کمتر شد. محققان زیادی به این نتیجه رسیدند که تاریخ کاشت بر عملکرد دانه اثر معنی داری دارد، ولی نتایج این مطالعه با نتایج مطالعات فرهنگ آسا و همکاران (5) که اثر تاریخ کاشت بر عملکرد دانه معنی دار نشد مطابقت دارد.

درصد روغن دانه

مطابق جدول 3 اثر تاریخ کاشت، رقم و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر درصد روغن دانه معنی‌دار نشدند. هر چند اثر متقابل تیمارها بر صفت درصد روغن دانه معنی‌دار نشد و همه در یک کلاس آماری قرار گرفتند ولی تاریخ کاشت اول رقم سالند نسبت به بقیه درصد روغن دانه بالاتری را به دست آورد و تاریخ کاشت سوم رقم سالند کمترین درصد روغن دانه را به دست آورد (جدول 5).

بلالویی و همکاران (13) اظهار داشته اند که هرچند تولید روغن و ترکیب اسیدهای چرب آن تحت کنترل ژنتیک است، اما تغییرات ترکیب اسیدهای چرب بین ژنوتیپ‌ها و شرایط محیطی مختلف مانند تنش خشکی و دما مشاهده شده است. اما مکانیزم چگونگی اثر متقابل ژنوتیپ با محیط بر ترکیب اسیدهای چرب روغن هنوز به خوبی شناخته نشده است. همچنین ریسی و هزارجریبی (2) معتقدند با تأخیر در تاریخ کاشت، چون زمان رسیدن دانه به فصل سرد برخورد می‌کند، درصد روغن کاهش می‌یابد که با نتایج این تحقیق مطابقت دارد هرچند در این تحقیق میزان کاهش معنی‌دار نبود.

درصد پروتئین دانه

بر اساس نتایج جدول 3 اثر تیمار تاریخ کاشت بر درصد پروتئین دانه در سطح یک درصد معنی‌دار شد و اثر رقم و اثر متقابل تاریخ کاشت و رقم بر درصد پروتئین دانه معنی‌دار نشدند. تاریخ کاشت اول و دوم بیشترین درصد پروتئین دانه را به دست آوردند و تاریخ کاشت سوم کمترین درصد پروتئین دانه را به دست آورد (جدول 4). رقم 504 در کل درصد پروتئین دانه بیشتری نسبت به رقم سالند به دست آورد، هرچند که رقم سالند در تاریخ کاشت اول و دوم درصد بالاتری پروتئین به دست آورد ولی در تاریخ کاشت سوم کاهش درصد پروتئین دانه آن خیلی بیشتر بود (جدول 5).

نتایج این تحقیق در مورد تأثیر تاریخ کاشت بر درصد پروتئین دانه با نتایج قراخانی و همکاران (6) مطابقت دارد ولی کلانتر احمدی و همکاران (9) و عزیزی و همکاران (3) گزارش کردند که تاریخ کاشت بر صفت درصد پروتئین دانه معنی‌دار نشد. بسیاری از محققان معتقد هستند که درصد پروتئین و درصد روغن در دانه نسبت به هم رابطه عکس دارند و با افزایش یا کاهش پروتئین درصد روغن کاهش یا افزایش می‌یابد، ولی با توجه به نتیجه این تحقیق در تاریخ کاشت سوم هم درصد روغن و هم درصد پروتئین کاهش یافتند که این موضوع می‌تواند برای درصد روغن به علت سرمای فصل پاییز و برخورد زمان دانه‌بندی با دماهای پایین باشد که مانع ذخیره شدن روغن در دانه سویا شده است (جدول 2).

ضرایب همبستگی

بر اساس جدول 6، صفت ارتفاع بوته با صفات تعداد غلاف در بوته، تعداد غلاف پوک در بوته، تعداد دانه در متر مربع، عملکرد کل ماده خشک، عملکرد دانه و درصد پروتئین دانه دارای همبستگی مثبت معنی‌دار در سطح یک درصد می‌باشد که این نشان می‌دهد با افزایش ارتفاع تعداد غلاف در بوته و تعداد دانه در بوته و عملکرد دانه و ماده خشک افزایش می‌یابد. صفت تعداد دانه در غلاف با صفت عملکرد دانه همبستگی مثبت معنی‌دار و با صفت تعداد دانه در بوته همبستگی منفی معنی‌دار در سطح پنج درصد می‌باشد. این موضوع بیان‌کننده این است که افزایش تعداد دانه در غلاف عملکرد دانه افزایش می‌یابد و از تعداد دانه در بوته کاهش می‌یابد. صفت وزن هزار دانه با صفات عملکرد کل ماده خشک و درصد پروتئین دانه همبستگی مثبت معنی‌دار

در سطح یک درصد دارد. که این نشان می دهد که با افزایش وزن دانه پروتئین بیشتری در دانه ذخیره می شود. صفت درصد روغن دانه با صفت درصد پروتئین دانه دارای همبستگی مثبت معنی دار در سطح یک درصد می باشد. معمولا همبستگی بین درصد روغن و درصد پروتئین منفی می باشد ولی در این آزمایش همبستگی مثبت می باشد و این می تواند به دلیل شرایط محیطی منطقه باشد.

جدول 3- تجزیه واریانس تاثیر تاریخ کاشت و رقم بر صفات مورد مطالعه

پروتئین دانه (درصد)	روغن دانه (درصد)	عملکرد دانه (کیلوگرم در هکتار)	عملکرد بیولوژیک (کیلوگرم در هکتار)	شاخص برداشت (درصد)	وزن ماده خشک (کیلوگرم در هکتار)	وزن هزار دانه (گرم)	تعداد بوته در متر مربع	تعداد دانه در بوته	تعداد غلاف بوک در بوته	تعداد دانه در غلاف	تعداد غلاف در بوته	ارتفاع بوته (سانتیمتر)	درجه آزادی	منبع تغییرات
1,65 _{ns}	8 _{ns}	560660,7 _{ns}	1710826,72 _{ns}	45,93 _{ns}	347426 _{ns}	31,63 _{ns}	114,1 _{ns}	236,36 _{ns}	1,941 _{ns}	0,045 _{ns}	21,72 _{ns}	27,51 _{ns}	2	تکرار
23,5 _{**}	15,5 _{ns}	414377,7 _{ns}	640582,72 _{ns}	6.102 *	32532,17 _{ns}	214,19 _{ns}	739,61 *	3992 **	20,91 _{ns}	0,203 **	746,4**	238,98 *	2	تاریخ کاشت
1,22	3,5	435657,64	1346728,56	12,47	277530,27	346,52	70,66	69,01	3,099	0,008	13,22	18,84	4	خطا a
0,18 _{ns}	0 _{ns}	1534168,1 *	4239872 *	93,89 _{ns}	673573,65 *	12,19 _{ns}	292,82 *	1160,01 _{ns}	0,934 _{ns}	0,079 **	122,2 _{ns}	323,8**	1	رقم
1,39 _{ns}	1,5 _{ns}	2180480 **	5626455 **	46,42 _{ns}	802009,2 *	1836,7 **	606 **	260,23 _{ns}	1,982 _{ns}	0,005 _{ns}	30,64 _{ns}	90,98 *	2	تاریخ کاشت × رقم
0,45	6,33	117719,8	344945,61	26,3	89645	127,64	39,91	311,47	1,029	0,004	59,164	8,5	6	خطا b
1,93	9,21	25,30	25,51	8,96	31,64	9,25	26,29	35,05	29,04	2,64	33,16	6,81		cv %

ns معنی دار نیست. * و ** به ترتیب اختلاف در سطح 5% و 1%

جدول 4- مقایسه میانگین اثرات ساده تیمار تاریخ کاشت و رقم بر صفات مورد بررسی

تاریخ کاشت	ارتفاع بوته (سانتیمتر)	تعداد غلاف در بوته	تعداد دانه در غلاف	تعداد غلاف پوک در بوته	تعداد دانه در بوته	تعداد بوته در متر مربع	وزن هزار دانه (گرم)	وزن ماده خشک (کیلوگرم در هکتار)	شاخص برداشت (درصد)	عملکرد بیولوژیک (کیلوگرم در هکتار)	عملکرد دانه (کیلوگرم در هکتار)	روغن دانه (درصد)	پروتئین دانه (درصد)
تاریخ کاشت اول	49,68 a	35,87 a	2,25 ab	3,52 a	79,55 a	11,33 b	123,41 a	949,5 a	53,97 b	2148,3 a	1199 a	28,5 a	36,06 a
تاریخ کاشت دوم	42,8 ab	18,85 b	2,44 a	1,62 a	40,85 b	28,87 a	127,45 a	1018,3 a	61,89 a	2677,5 a	1659 a	28 a	36,15a
تاریخ کاشت سوم	37,06 b	14,87b	2,07 b	5,35 a	30,65 b	31,9 a	115,69 a	871,2 a	55,94 b	2080,8 a	1209,7 a	25,5 a	32,69 b
رقم 504	47,43 a	25,8 a	2,32 a	3,72 a	58,38 a	28,07 a	121,36 a	1139,8 a	59,55 a	2787,6 a	1648 a	27,3 a	35,06 a
رقم سالند	38,95b	20,6 a	2,2 b	3,27 a	42,32 a	20 b	123 a	752,9 b	54,99 a	1816,9 b	1064 b	27,3 a	34,86 a

در هر ستون، میانگین هایی که دارای حروف مشترک هستند در سطح احتمال 5 درصد فاقد تفاوت معنی دار هستند

جدول 5- مقایسه میانگین های اثر متقابل تاریخ کاشت با رقم صفات مورد بررسی

پروتئین دانه (درصد)	روغن دانه (درصد)	عملکرد دانه (کیلوگرم در هکتار)	عملکرد بیولوژیک (کیلوگرم در هکتار)	شاخص برداشت (درصد)	وزن ماده خشک (کیلوگرم در هکتار)	وزن هزار دانه (گرم)	تعداد بوته در متر مربع	تعداد دانه در بوته	تعداد غلاف پوک در بوته	تعداد دانه در غلاف	تعداد غلاف در بوته	ارتفاع بوته (سانتی‌متر)	تیمار
35,9 a	28 a	1771 a	3099 a	58,7 a	1328 a	129,8 ab	15,4 cd	95 a	3,233 a	2,33 a	41,07 a	56,33 a	تاریخ کاشت اول × 504
36,7 a	29 a	626,7 b	1198 b	49,2 a	571,3 b	117 ab	7,27 d	64,1 a	3,8 a	2,17 a	30,67 a	43 b	تاریخ کاشت اول × سالند
35,9 a	28 a	1259 ab	2050 ab	61,2 a	790 ab	106,7 b	22,83 c	46,6 a	1,733 a	2,52 a	20,4 a	42,6 b	تاریخ کاشت دوم × 504
36,4 a	28 a	2059 a	3305 a	62,6 a	1246 a	148,2 a	34,9 b	35,1 a	1,5 a	2,36 a	17,3 a	43,1 b	تاریخ کاشت دوم × سالند
33,3 a	26 a	1913 a	3214 a	58,8 a	1301 a	127,6 ab	45,97 a	33,5a	6,2 a	2,10a	15,93 a	43,37 b	تاریخ کاشت سوم × 504
32,1 a	25 a	506 b	947,3 b	53,1 a	441,3 b	103,8 b	17,8 cd	27,7 a	4,5 a	2,04 a	13,8 a	30,75 c	تاریخ کاشت سوم × سالند

در هر ستون، میانگین هایی که دارای حروف مشترک هستند در سطح احتمال 5 درصد فاقد تفاوت معنی دار هستند.

جدول 6- ضریب همبستگی صفات

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1- ارتفاع بوته	1												
2- تعداد غلاف در بوته	0,612 **	1											
3- تعداد دانه در غلاف	0,375	0,166	1										
4- تعداد غلاف پوک در بوته	0,624 **	0,989 **	0,217	1									
5- تعداد دانه در بوته	-0,133	-0,097	-0,48 *	-0,099	1								
6- تعداد دانه در متر مربع	0,674 **	0,104	0,082	0,129	0,134	1							
7- وزن هزار دانه	0,408	0,098	0,211	0,070	0,01	0,522 *	1						
8- عملکرد ماده خشک	0,658 **	0,067	0,141	0,094	0,028	0,968 **	0,604 **	1					
9- عملکرد بیولوژیک	0,264	-0,01	0,352	0,01	-0,495 *	0,287	0,392	0,488 *	1				
10- شاخص برداشت	0,165	0,51 *	0,159	0,506 *	-0,492 *	-0,061	-0,056	-0,078	0,084	1			
11- عملکرد دانه	0,601 **	0,488	0,521 *	0,418	-0,568 *	0,322	0,364	0,378	0,288	0,448	1		
12- درصد روغن دانه	0,087	-0,497 *	-0,129	-0,469 *	0,134	0,613 **	0,307	0,708 **	0,522 *	-0,293	-0,092	1	
13- درصد پروتئین دانه	0,623 **	0,04	0,176	0,066	-0,045	0,912 **	0,638 **	0,986 **	0,606 **	-0,087	0,392	0,746 **	1

ns: اختلاف غیر معنی دار * : اختلاف معنی دار در سطح 5 % و ** : اختلاف معنی دار در سطح 1 % .

نتیجه گیری

در این آزمایش عملکرد رقم 504 بیشتر از رقم سالند بود ولی رقم سالند در تاریخ کاشت دوم عملکرد بالاتری را به دست آورد. با توجه به نتایج به دست آمده فاصله زمانی اوایل مرداد ماه و اوایل شهریور ماه تاریخ کاشت مناسب منطقه برای کشت رقم 504 سویا و اواخر مرداد ماه تاریخ کاشت مناسب منطقه برای کشت رقم سالند گیاه سویا می‌باشد. رقم سالند فقط در تاریخ کاشت دوم عملکرد بالایی از خود نشان داد ولی رقم 504 در هر سه تاریخ کاشت عملکرد بالای یک تن تولید کرد ولی در تاریخ کاشت اول و سوم عملکرد آن بیشتر از تاریخ کاشت دوم بود پس رقم 504 سازگاری بالایی با شرایط محیطی منطقه می‌تواند داشته باشد. رقم 504 به میزان کمتری متأثر از تاریخ کاشت شد و رقم سالند به طور چشمگیری، تاریخ کاشت دوم برایش متفاوت تر بود.

منابع

- 1- دانشیان، ج.، هادی، ح. و پ. جنوبی. 1388. ارزیابی خصوصیات کمی و کیفی ژنوتیپ های سویا در شرایط تنش کم آبی. مجله علوم زراعی ایران، 11(4): 393-409.
- 2- رئیس‌سی س، ا. هزار جریبی. 1385. بررسی اثر عوامل مختلف بر میزان روغن و پروتئین دانه سویا. نهمین کنگره علوم زراعت و اصلاح نباتات ایران، دانشگاه تهران، پردیس ابوریحان. 90 ص.
- 3- عزیزی، م؛ فرامرزی، ع؛ عبدی، م؛ اجلی، ج؛. 1384. بررسی اثر تاریخ های مختلف کاشت بر عملکرد و اجزای عملکرد چهار رقم سویا در منطقه میانه. دانش نوین کشاورزی، 1(2): 75-85.
- 4- فراهانی‌پاد، پ.، ف. پاکنژاد، ف. فاضلی، م. ن. ایلکایی و م. داوودیفرد. 1391. اثر تاریخ کاشت بر ماده خشک و اجزای عملکرد چهار رقم سویا رشد نامحدود. مجله زراعت و اصلاح نباتات، 8(1): 203-212.
- 5- فرهنگ آسا، ک.، ع. ا. سیادت، و غ. قدرتی. 1389. بررسی اثر تاریخ های مختلف کاشت بر عملکرد و اجزای عملکرد دانه ارقام زودرس سویا در شرایط دزفول. مجله علمی پژوهشی فیزیولوژی گیاهان زراعی، 2(1): 111-127.
- 6- قراخانی بنی، ه.، م. موحدی دهنوری، ع. یدوی و س. م. هاشمی‌جزی. 1390. بررسی خصوصیات کمی و کیفی چهار رقم سویا (*Glycine max L.*) تحت تاریخ‌های مختلف کاشت در منطقه شهرکرد. مجله تولید و فرآوری محصولات زراعی و باغی، 1(2): 19-33.
- 7- قدرتی، غلامرضا 1386. بررسی ارقام سویا در شرایط آب و هوایی دزفول. فصلنامه مرکز تحقیقات صفی‌آباد دزفول، ج 12.

8-قربانزاده نقاب، م.، ح. م. بابایی، ق. رسام، ع. دادخواه و ا. خوشنودیزدی. 1392. پاسخ عملکرد، اجزای عملکرد، محتوای پروتئین و روغن دانه ارقام سویا به تغییر تاریخ کاشت در منطقه شیروان. مجله به زراعی کشاورزی، 15(2):31-41.

9-کلانتر احمدی، ا؛ دانشیان، ج. و ع. سیادت. 1391. بررسی واکنش ارقام سویا نسبت به تغییرات تاریخ کاشت در شرایط شمال خوزستان. مجله تولیدات گیاهی، 35(1):23-41.

10-کلانتر احمدی، ا؛ دانشیان، ج. و ع. سیادت. 1393. واکنش ژنوتیپهای سویا نسبت به مصرف باکتری و مقادیر مختلف نیتروژن در شرایط شمال خوزستان. مجله تولیدات گیاهی، 37(2):1-13.

11-هاشمی جزی، م. 1380. تأثیر تاریخ کاشت بر مراحل رشد و نمو و برخی ویژگیهای زراعی و فیزیولوژیکی 5 رقم سویا در کشت دوم. مجله علوم زراعی ایران، 3(4):3-8.

12-Aharent, O.K., and Caviness, C.E. 2004. Natural crosspollination of 12 soybean cultivars in Arkansas. *Crop Science*, 34: 376- 378.

13-Bellaloui, N., Mengistu, A., and Kassem, A. 2013. Effects of genetics and environment on fatty acid stability in soybean seed. *Journal FNS*, 4(9A):165-175.

14-Bello, L.L. 2000. Effect of early and late planting on three soybean cultivars in southern Guinea Savanna of Nigeria department of crop production. University of Agriculture P. M. B. 2373. Makurdi, Nigeria.

15-Lopez-Billido, F.J., Lopez – Billido, R.J., Khalil, S.K., and Lopez-Billido, L. 2008. Effect of planting date on winter Kabuli chickpea growth and yield under rainfed Mediterranean condition. *Agronomy Journal*, 100: 957-967.

16-Ozer, H. 2003. Sowing date and nitrogen rate effects on growth, yield and yield components of two summer rapeseed cultivars. *European Journal of Agriculture*, 19: 453-463.

17-Pedersen P., and Lauer J.G. 2004. Response of soybean yield components to management system and planting date. *Agronomy Journal*, 96:1372-1381.

18-Perez, G.H. 2007. Winter and summer soybean growth in southern California. *Agronomy Journal*, 62:118- 120.

19-Phang, T., Shao G., and Hon-Ming, L. 2008. Salt tolerance in soybean. *Journal of Integrative Plant Biology*, 50: 1196-1212

20-Silva, R. 2005. Effect of planting date and planning distance on growth of flaxseed. *Agronomy Journal*, 136: 113-118.

Study the effect of different sowing dates on qualitative and quantitative traits of soybean in Khuzestan region

Maryam Salari ¹ and Abdollah Bahrani ^{2*}

¹-Department of Agronomy, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran.

^{2*}-Department of Agronomy, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran

*Corresponding author, [Email:abahrani75@gmail.com](mailto:abahrani75@gmail.com)

(Received: 26 December 2020; Accepted: 30 January 2021)

Abstract

In order to determine the best sowing date in two soybean cultivars, an experiment was done in Ramhormoz Agricultural Research Farm in split plots on the basis of randomized complete blocks design with three repetitions in 2017. Treatments includes three planting dates 1 August, 16 August, 1 September were placed in the main plots and two soybean varieties including 504 and Saland in subplots. Results showed that planting date had significant effect on plant height, number of pod per plant, number of seed per pod, number of seed per plant, number of plant per square meter, harvest index and seed protein percent. The effect of cultivar was significant on plant height, number of seed per pod, number of plant per square meter, total dry weight, biological yield and grain yield. Saland cultivar in the second planting date produced the highest 1000-grain weight with an average of 148.2 g and on the third planting date, the smallest one was obtained with an average of 103.8 g. Saland cultivar in the second sowing date had the highest grain yield (2059 kg. ha⁻¹) and the highest biological yield (3305 kg. ha⁻¹). In the third planting date, Saland cultivar yielded the lowest grain yield (506 kg. ha⁻¹) and the lowest biological yield (954.3 kg. ha⁻¹). Seed oil percentage was not significant in any of treatments, but in the third planting date it was less than two other planting dates. Seed protein percentage was affected by planting date and in the third planting date its reduction was significant. Thousand-grain weight had significant positive correlation with grain protein percentage at 1% probability level, which indicates that with increasing grain weight, more protein is stored in the grain. In general, it is possible to recommend Saland cultivar for sowing date in 16 August and 504 for sowing date in 1 August and 1 September.

Key words: yield components, grain protein percentage, seed oil percentage, grain yield, correlation.